

Μαρία Κικίλια

ΜΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ SEQUENTIA «DIES IRAE» ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Ο Tommaso da Celano έγινε γνωστός ως ο ποιητής της Μεσαιωνικής εκκλησιαστικής sequentia «Dies Irae». Έχουμε ελάχιστες πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του. Γεννήθηκε στις αρχές του 13ου αι. σε μια μικρή πόλη την Celano, κοντά στην αρχαία Lakus Fucinus, το σημερινό Abruzzo¹. Έγινε μοναχός στο τάγμα των Φραγκισκανών το οποίο ίδρυσε ο Αγ. Φραγκίσκος το 1208. Θεωρείται συγγραφέας δύο έργων, τα οποία είναι αφιερωμένα στη ζωή και στη θεία δράση του Αγ. Φραγκίσκου² και δύο ύμνων προς τιμήν του³.

Η sequentia «Dies Irae» κατά καιρούς αποδόθηκε σε διάφορους υμνογράφους, όπως στον Matthaeus του Aquasparta (†1302), στον Latinus Frangipani (†1294), στον Malabranca επίσκοπο της Ostia (†1275), στον Bonaventura (†1274), στον Bernard του Clairvaux (†1153) και τέλος στον Γρηγόριο το Μέγα (540-604)⁴. Η νεότερη φιλολογική επιστήμη αναγνώρισε τον Tommaso da Celano ως συγγραφέα της sequentia Dies irae, σπριζόμενη κυρίως στη μαρτυρία του Βαρθολομαίου από την Πίζα⁵.

1. Βλ. *Mediaeval Latin*, selected and edited by Karl Pomeroy Harrington, Allyn and Bacon (1925), σ. 367.

2. Ο βίος του Αγ. Φραγκίσκου *Vita prima* ανάγεται στο έτος 1228 και γράφτηκε με εντολή του πάπα Γρηγορίου του Θ'. Ο δεύτερος βίος *Vita secunda* γράφτηκε το 1246 και στηρίχτηκε στις σημειώσεις των μαθητών του Αγ. Φραγκίσκου, Άγγελου, Ρουφίνου και Λεόνε. Το 1266 καθιερώθηκε ο «Βίος» του Αγ. Φραγκίσκου, τον οποίο έγραψε ο Bonaventura και διατάχτηκε η καταστροφή των παλαιότερων. Μερικά αντίγραφα διασώθηκαν και έτσι τον ΙΔ' αι. ο Φραγκισκανός αδελφός Ουολίνος με βάση αυτά τα κείμενα έγραψε το έργο *Actus beati Francisci et sociorum ejus* (βλ. Π. Κανελλοπούλου, *Ίστορία τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος*, τόμ. 1, Αθήνα (1976) σσ. 208-209 και Θ. Παπαδοπούλου, «Ο Λατινικός ὕμνος «Dies Irae» καὶ αἱ μεταφράσεις του εἰς τὴν Ἑλληνικὴν», *Ἄθηναι (1963) Κείμενα καὶ Μελέται Νεοελληνικῆς Φιλολογίας* 14, σσ. 5-6 και υποσ. 4).

3. Οι ὕμνοι επιγράφονται α) *De S. Francisco de Assisi* και β) *De stigmatibus sacris S. Francisci*. Βλ. H. Daniel, *Thesaurus Hymnologicus*, Lipsiae (1841-1856), τ. 5, 314 και στο *Missale fratres minores S. Francisci*, Paris (1520) (A) ὅπου ο α' ὕμνος και ο β' ὕμνος Daniel, ὁ π. 5, 317, και *Missale frat.* ὁ π. Βλ. επίσης τους ὕμνους στο *Lateinische Sequenzen des Mittelalters*, ἐκδ. J. Kehrein, Hildesheim, (1969), αρ. 565 και 566 α' ἐκδ. Mainz (1873).

4. Βλ. G.C.F. Mohnicke, «Thomas von Celano oder Geschichte der kirchlichen Hymnus Dies irae» στο *Kirchen und Litterhistorische Studien und Mittheilungen*, Stralsund (1824) I, 1-24 και Θ. Παπαδοπούλου, ὁ π., σ. 5, υποσ. 2. Ο συγγραφέας παραπέμπει στον Cl. Blume, *Analecta Hymnica medii aevi*, τ. 54, Lipsiae (1915) σ. 275.

5. Βλ. F. Raby, *A History of Christian Latin Poetry*, Oxford, Clarendon Press (1927) σ. 443, ο οποίος παραπέμπει στο *Liber Conformitatum*, fructus XI, pars ii. (Anal. Francisc. IV. 530) «Locum Celani: de quo fuit frater Thomas, qui mandato apostolico scripsit sermone polito

Η *sequentia* αναφέρεται στην ημέρα της τελικής κρίσης, κατά την οποία ο Χριστός θα επανέλθει στη γη, για να κρίνει ζωντανούς και νεκρούς. Τότε θα γίνει και η συντέλεια του κόσμου⁶.

Είναι μεγαλειώδης και επιβλητική. Δίκαια θεωρείται μία από τις ωραιότερες *sequentiae* της Μεσαιωνικής μυνογραφίας. Το ύψος είναι κομψό και απλό, προκαλώντας ρίγη τρόμου στους αναγνώστες για την ημέρα εκείνη, όταν οι ψυχές θα κριθούν από το θείο Δικαστή. Στη συνέχεια όμως ο ποιητής με πολύ λυρισμό εκφράζει τα συναισθήματα ελπίδας και προσδοκίας για έλεος και συγγνώμη από το δίκαιο Κριτή. Στο τέλος η *sequentia* γίνεται ικεσία και προσευχή στον Σωτήρα Χριστό⁷.

Αποτελείται από 17 τρίστιχες στροφές ομοιοκατάληκτες ως προς τις δύο τελευταίες συλλαβές. Το μέτρο είναι τροχαϊκό δίμμετρο ρυθμοτονικό⁸.

Έχει μεταφραστεί σε όλες τις ευρωπαϊκές γλώσσες και έχει μελοποιηθεί ως «Requiem» από πολλούς μουσουργούς όπως: W.A. Mozart, L. Cherubini, L. van Beethoven, H. Berlioz, G.F.F. Verdi κ.ά.

Η *sequentia* έχει κινηήσει το ενδιαφέρον της έρευνας. Η σπουδαιότητά της επιβεβαιώνεται από την πλούσια σχετική βιβλιογραφία, τις μονογραφίες και τα άρθρα. Αναφέρεται επίσης σε όλες τις συλλογές Ύμνων, καθώς και στις λατινικές γραμματολογίες.

Στον Codex Barberinianus Graecus 281 του Βατικανού, ανάμεσα σε πολλά χειρόγραφα, επιγράμματα, ωδές, ποιήματα, επιστολές αφιερωμένα από τους μαθητές του Κολλεγίου του Αγ. Αθανασίου της Ρώμης στον πάπα Ουρβανό Η΄ και στον Καρδινάλιο Φραγκίσκο Βαρβερίνο, βρίσκεται και η ελληνική μετάφραση της λατινικής *sequentia* «*Dies Irae*».

Η έμμετρη αυτή απόδοση της *sequentia* αναγνώσκεται στα φφ. 121^Γ-121^Δ και 122^Γ. Επάνω δεξιά στο φ. 121^Γ ο ίδιος ο γραφέας κατά πάσα πιθανότητα έγραψε το όνομα Helias Peragallus.

legendam primam beati Francisci, et prosam de mortuis, quae dicitur in missa, scilicet «*Dies illa, dies irae*», etc., dicitur fecisse».

6. Πθ. Ματθ. ιγ' 39, «ὁ δὲ θερισμὸς συντέλεια τοῦ αἰῶνός ἐστιν» και 40 «οὕτως ἔσται ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου». Ιωάν. ς' 39 «ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ», Πράξ. ιζ' 30-31 «παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν», 31. «διότι ἔστησεν ἡμέραν ἐν ἣ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ». Ματθ. ια' 22 «ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως», Ἀποκ. κ' 12: «καὶ εἶδον τοὺς νεκρούς, τοὺς μεγάλους καὶ τοὺς μικρούς, ἐστῶτας ἐνώπιον τοῦ θρόνου... καὶ ἐκρίθησαν οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις... 13 ...καὶ ἐκρίθησαν ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν».

7. Σε ειδική μελέτη μου για τις Μεσαιωνικές *sequentiae*, αναφέρομαι εκτενέστερα στη *sequentia* αυτή.

8. Για τη μετρική της *sequentia* βλ. A. Blaschka, *Dies Irae, Der. Sang von Weltgericht in neue Schaw Praha* (1937), σσ. 16-18.

Η γραφή είναι καλλιγραφική και ευανάγνωστη. Ο συγγραφέας της sequentia παραμένει άγνωστος. Το όνομα Helias Peragallus δεν αναφέρεται ούτε στον κατάλογο των μαθητών του Κολλεγίου που παραθέτει ο Ζ. Τσιρπανλής⁹ για τα χρόνια 1576-1700, ούτε σ' αυτόν τον οποίο περιλαμβάνει το έργο του Antonis Fyrigos για τα χρόνια 1701-1803¹⁰. Οι κατάλογοι αυτών των έργων έχουν συνταχθεί με βάση τα Αρχεία του Ελληνικού Κολλεγίου της Ρώμης. Δεν αποκλείεται βέβαια συγγραφέας της sequentia να ήταν κάποιος καθηγητής των ελληνικών στο Κολλέγιο ή κάποιος μοναχός ο οποίος έζησε στον ίδιο χώρο.

Παραθέτουμε τη sequentia στη λατινική και στην ελληνική για να γίνει πιο εύκολη η σύγκριση της μετάφρασης της sequentia με το πρωτότυπο¹¹.

f. 121^v

1. Ὁργῆς ἡμέρα, ἡμέρα κείνη
τό πᾶν καίει καποτίνει
ὡς Δαβὶδ Σίβυλλα ¹² κρίνει.	Dies irae, dies illa,
solvat saeculum in favilla,
teste David cum Sibylla.
2. Πόσος τρόμος εἰσελεύσεται
ὅταν ὁ κριτῆς εἰσέρχεται
στενωῶς τὰ πάντα κατακρίνεται.	Quantus tremor est futurus,
quando iudex est venturus,
cuncta stricte discussurus.
3. Φωνὴ σάλπιγξ ἐσπαρμένη
ἀνά τάφους ἤχουμένη
πρὸ θρόνου πάντας ἀγομένη.	Tuba mirum sparget sonum
per sepulchra regionum,
coget omnes ante thronum.
4. Τρέμει θάνατος καὶ φύσις
ὡς ἀνάστασιν εἰδήσει
πῶς κριτῆ ἀπολογῆσει.	Mors stupedit et natura,
cum resurget creatura,
iudicanti responsura.
5. Γεγραμμένη βίβλος φέρεται
ἐν ἧ ¹³ ἅπαντα ¹⁴ συνέχεται
ὄθεν ¹⁵ πάγκοσμος ¹⁶ δικάζεται	Liber scriptus proferetur,
in quo totum continetur,
unde mundus iudicetur.

9. Στο έργο του Τό Έλληνικό Κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθητές του 1576-1700, Θεσσαλονίκη (1980).

10. «Il Collegio Greco di Roma, ricerche sugli alunni, La direzione, l'attività», *Analecta collegii Graecorum, Roma* (1983), σσ. 23-77.

11. Για τη sequentia ακολούθησα την έκδοση Anal. Hymn. LIV, σ. 269 κ.κ. Στην ελληνική μετάφραση έγιναν μόνο οι απαραίτητες ορθογραφικές διορθώσεις του κειμένου και σε υποσημείωση παρατίθενται οι αντίστοιχοι τύποι του χειρογράφου. Αντίθετα διατηρήθηκαν οι γραμματικά ανορθόδοξοι τύποι όπου η ανάγκη της ομοιοκαταληξίας το επέβαλε.

12. Σιβύλλα

13. ἐν ᾧ.

14. ἅπαντα.

15. ὄθεν.

16. πάγκοσμος.

6. Ὁ¹⁷ κριτῆς οὖν καθησόμενος
τά κρυπτά μὲν φανερόμενος
οὐδὲν ἀδίκητον λειπόμενος.
7. Τί μὲν τάλας ὀμιλήσω
συνήγορον τίνα εὐρήσω¹⁸
μόλις δίκαιον ἀσφαλίσω.
8. Φοβεράς¹⁹ Ἀναξ σεμνότητος
δωρεάν Σωτήρ χρηστότητος²⁰
σώσον²¹ με πηγὴ πραότητος.
- f. 121^r
9. Εὐσεβῆς Ἰησοῦ²² ἀνάμνησον
ὁδοῦ σου αἰτίον με κράτησον
ἡμέρα κείνη μὴ με ἀπόλυσον.
10. Ζητῶν²³ ἐμέ καμῶν²⁴ καθήμενος
σταυρωθεὶς²⁵ καμὲ λυτρούμενος
κόπος φροῦδος²⁶ μὴ λεγόμενος.
11. Κριτῆς δίκαιος τιμωρίας,
δός τό δῶρον²⁷ ἀνεσίας
πρό ἡμέρας δικαιοκρισίας.
12. Ὡς²⁸ ἔνοχος ἐπιστένω
ὑπέρ αἰτίας ἐρυθραίνω
συγχώρησιν θεέ μένω.
13. Ὡς Μαρῖαν ἀπολύσας,
τῷ ληστῇ τε ἐπικουρήσας,
ἐμοί τε ἐλπίδα²⁹ ἐκπορίσας³⁰.
- Iudex ergo cum censebit,
quidquid latet apparebit,
nil inultum remanebit.
- Quid sum miser tum dicturus,
quem patronum rogaturus,
cum vix iustus sit securus?
- Rex tremendae maiestatis,
qui salvandos salvas gratis,
salva me, fons pietatis.
- Recordare, Jesu pie,
quod sum causa tuae viae,
ne me perdas illa die.
- Quaerens me, sedisti lassus,
rademisti, crucem passus,
tantus labor non sit cassus.
- Iuste Iudex ultionis,
donum fac remissionis
ante diem rationis.
- Ingemisco tamquam reus,
culpa rubet vultus meus,
supplicanti parce, Deus.
- Qui Mariam absolvisti
et latronem exaudisti,
mihi quoque spem desisti.

17. Ο

18. ευρήσω.

19. Φοβεράν.

20. χρηστότιτος.

21. σώσον.

22. Ιησοῦ.

23. Ζητούν.

24. καμῶν.

25. σταυρωθεὶς.

26. φρούδος.

27. δῶρον.

28. Ὡς.

29. ἐλπίδαν.

30. ἐκπορήσας.

<p>14. Ἡ εὐχή μου οὐκ ἐστί ἀξία,
τῇ δέ σου ἀγαθοποιῶν
μή με καύσης εἰς πυρεῖα³¹.</p>	<p>Preces meae non sunt dignae,
sed tu, bonus, fac benigne,
ne perenni cremer igne.</p>
<p>15. Μεταξύ προβάτων θέτω
ἀπό ἐρίφων ἐκβαλέτω
ἐν δεξιᾷ με προστιθέτω.</p>	<p>Inter oves locum praesta,
et ab haedis me sequestra
statuens in parte dextra.</p>
<p>16. Ἀνασκευή κατηραμένων
ἐν πυρί τῶν φλογουμένων
καλοῦ ἐμέ εὐλογημένον.</p>	<p>Confutatis maledictis,
flammis acribus addictis,
voca me cum benedictis</p>
f. 122^v	
<p>17. Ὡς ἰκέτης κεκλιμένος,
τῇ καρδίᾳ τεθλιμμένος³².
τοῦ μου τέλους κηδημένος.</p>	<p>Oro supplex et acclinis,
cor contritum quasi cinis,
gere causam mei finis.</p>
<p>18. Δακρυῶδες³³ ἡμαρ³⁴ ἄλις
πᾶς ἐγείρεται ἐξ αἰθάλης³⁵
καί πᾶς ἔνοχος κριτέος³⁶.</p>	<p>Lacrimosa dies illa,
qua resurget ex favilla
iudicandus homo reus.</p>
<p>19. Τῷ δέ γοῦν θεός φειστέον
εὐσεθῆς Ἰησοῦ Κύριε
δὸς ἐκείνῳ ἀνάπαυσιν. Ἀμήν</p>	<p>Huic ergo parce, Deus,
pie Jesu Domine,
dona eis requiem.</p>

Σχετικά με τη μετάφραση της λατινικής sequentia παρατηρούμε τα ακόλουθα:

Η μετάφραση αποδίδεται στην ελληνική σε τριστιχες στροφές ομοιοκατάληκτες ως προς τις δύο τελευταίες συλλαβές, εκτός από τις δύο τελευταίες στροφές, τη 18 και τη 19, οι οποίες ανήκουν σε μεταγενέστερη διασκευή του λατινικού κειμένου³⁷.

Η ελληνική μετάφραση της sequentia αποδίδεται από τον Helias Peragallus, με μικρές αποκλίσεις από το πρωτότυπο. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα εξής:

Ορισμένοι ρηματικοί τύποι του λατινικού κειμένου αποδίδονται με

31. πυρεῖα.

32. τεθλαμένος.

33. Δακρυῶδες.

34. ἡμαρ.

35. αἰθάλις.

36. κριτέως.

37. Ο F. Raby, στο έργο του *A History of Christian - Latin Poetry*, ό.π., σ. 449, αναφέρει ότι το ποίημα είχε 17 στροφές. Όταν η sequentia χρησιμοποιήθηκε για λειτουργικούς σκοπούς, πριν το 1401, προστέθηκαν οι δύο αυτές στροφές στο τέλος του ποιήματος. Ο Θ. Παπαδόπουλος, ό.π. σ. 6 υποσ. 3, τοποθετεί την προσθήκη αυτών των 2 στροφών στο 1586 και ο Λ. Λουϊζίδης, ό.π. σ. 18, στον ΙΕ' αιώνα.

μετοχές όπως: 3.1 sparget έσπαρμένη, 6.1 sedebit καθησάμενος, 6.3 remanebit λειπόμενος, 10.1 sedisti καθημένος, 10.2 redemisti λυτρούμενος.

Ονόματα ουσιαστικά αποδίδονται με μετοχή όπως: 3.1 sonum 3.2 ήχουμένη.

Το επίθετο bonus 14.2 αποδίδεται με ουσιαστικό: αγαθοποιία, τα ρήματα: 4.2 resurgat με ουσιαστικό: ανάστασιν, 6.2 latet τα κρυπτά, 8.2 salvas σωτήρ.

Λέξεις παραλείπονται στην μετάφραση όπως: 3.1 mirum, 12.2 vultus meus, 3.2 regionum, 12.3 supplicanti, 14.2 sed fac benigne.

Ο γλωσσικός βιασμός οφείλεται στην προσπάθεια του μεταφραστή να κρατήσει την ομοιοκαταληξία, όπως:

6.2 φανερόμενος αντί του ορθού φανερούμενος

11.2 άνεσις: από τη λέξη άνεσις με την έννοια της άφεσης, συγχώρησης, λατινικά: remissio-onis.

17.3 κηδημένος αντί του ορθού κηδόμενος.

5.2 έν ψ̄: Ο μεταφραστής πιθανόν παρασύρθηκε από τη λατινική φράση του κειμένου «liber in quo» και μετέφρασε στην ελληνική «βίβλος έν ψ̄» αντί του ορθού «βίβλος έν η̄».

8.1 tremendae majestatis

qui salvandos salvas gratis

Ο συγγραφέας αποδίδει το «tremendae» στο επίρρημα «gratis» «δωρεάν» και μεταφράζει: φοβεράν δωρεάν. Στο λατινικό κείμενο όμως το tremendae προσδιορίζει το majestatis.

11.1 Juste iudex: αντί της κλητικής ενικού «δίκαιε κριτά» ο μεταφραστής χρησιμοποιεί την ονομαστική ενικού «δίκαιος κριτής» παρά το γεγονός ότι ακολουθεί η προστακτική «δός».

9.1 και 19.2: Εύσεβής Ἰησοῦ: Ο μεταφραστής χρησιμοποιεί στην κλητική ενικού τον τύπο «εύσεβής», αντί του ορθού γραμματικά τύπου «εύσεβές».

13.3 έλπίδαν έκπορίζας: Ο Helias Peragallus χρησιμοποιεί την αιτιατική του ενικού του ουσιαστικού «έλπίς» ως «έλπίδαν» αντί του ορθού «έλπίδα»· πιθανόν για να αποφύγει χασμωδία.

16.3 καλοῦ: το λατινικό ρηματικό τύπο «voca» προστακτική ενεργητικού ενεστώτα, ο μεταφραστής μεταφέρει με το μέσο τύπο προστακτικής.

17.2 τεθλαμένος: Ο μεταφραστής το λατινικό τύπο «contritum» αποδίδει «τεθλαμένος». Το ρήμα contero και το επίθετο contritus έχουν τη σημασία: συντρίβω, συνθλώ και συντετριμμένος αντίστοιχα. Πιθανόν ο Peragallus εννοεί τεθλιμμένος από το ρήμα θλίβω, -ομαι. Αν είχε κατά νου το ρήμα θλάω, -ώ έπρεπε να χρησιμοποιήσει τον τύπο «τεθλασμένος».

Παρατηρούμε όμως ότι παρά τα όσα αναφέρθηκαν σχετικά με τα ορθογραφικά και τα συντακτικά λάθη της μετάφρασης, το περιεχόμενο της sequentia δεν αλλοιώνεται ούτε παραποιείται. Ο συγγραφέας φαίνεται ότι γνώριζε επαρκώς τη λατινική και την ελληνική γλώσσα· οι μικρές αποκλίσεις στη μετάφραση οφείλονται στην προσπάθειά του να τηρήσει το μέτρο και την ομοιοκαταληξία.

Εξάλλου στη χρήση της ελληνικής γλώσσας ο μεταφραστής τηρεί τους κανόνες του συντακτικού και της γραμματικής, τα δε ορθογραφικά λάθη του είναι ελάχιστα³⁸.

SUMMARY

M. Kikilia, *An unpublished Greek translation of the Latin sequence «Dies irae»*

Thomas of Celano is the famous author of the «sequentia» «Dies Irae», the most majestic of medieval sequences. It is the most sublime and glorious expression of the terror of the day, when the heavens and earth were to pass away, and Christ would appear in His glory to judge the living and the dead.

The «sequentia» «Dies Irae», translated in Greek verse, is found in Cod. Barb. Gr. 281 which is dedicated to Pope Urban VIII and Fr. Barberinus, from the students of the Greek College in Rome (f.f. 121^r-122^r).

On the right of f. 221^r appears the name of Helias Peragallus who, although unknown, is thought to be the translator of the hymn.

In this paper the manuscript is edited together with a criticism on the style of the translation followed by comments on Grammar, Syntax and Spelling.

From Peragallus translation on «Dies Irae», we come to the conclusion that this version is faithful to the original and the existing deviations are due to his effort to maintain the metrical rules and the rhyme of the prototype.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- E. Charles, *The voice of Christian Life in Song*, New York (1867) σ. 188 κ.κ.
 G. Carducci, *Discorsi Letterari e storici*, Bologna (1889).
 F. Ermini, *Il «Dies Irae» e L'innologia ascetica nel secolo decimo-terzo*, Roma (1903).
 C. Blume, *Dies Irae*, Tropus zum *Libera*, dann Sequenz, Gazilien - Vereins - organ (1914) n° III, σ. 55 κ.κ.

38. Οι μαθητές του Κολλεγίου του Αγ. Αθανασίου της Ρώμης διδάσκονταν τη λατινική και την ελληνική γλώσσα. Συχνά επιχειρήσαν την έμμετρη απόδοση στιχουργημάτων από τη λατινική στην ελληνική και αντίστροφα. Βλ. Μ. Βουτσίνου-Κικιλία, *Studies relating to the College of St. Athanasius in Rome, together with a text and commentary on Ms. Barb. Gr. 138*, διατριβή, Southampton (1986), κεφ. Studies, σσ. 12-104.

- F. Ermini, *Il «Dies Irae»*, Ginerva (1928).
- P. Bontempi, *Tommaso da Celano, storico e innografo*, Roma (1952).
- Th. Plassmann, *The Dies Irae of Thomas of Celano*, N. Jersey (1959).
- G. De Luca, «Dies Irae», *Enciclopedia Italiana*, XII, σ. 782.
- H. Leclercq, «Dies Irae», *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, τ. 4, σσ. 819-820.
- E.H. Vollet, «Dies Irae», *La Grande Encyclopédie*, τ. 15, σ. 509.
- G.M. Dreves, *Dies Irae*, *Stimmen aus Maria Laach*, 42 (1892) σ. 512 κ.κ.
- A.G.F. Howell, *The Lives of S. Francis of Assisi by Brother Thomas of Celano*, London (1908) (εισαγ.)
- P. Perdrizet, *La Vierge de la miséricorde*, Paris (1908).
- D.M. Inguanex-Amelli, «Il "Dies Irae" in un cod. del sec. XII», στην *Miscell. Cassin.* τ. 9 (1931) σ. 5 κ.κ.
- J. Kehrein, *Lateinische Sequenzen des Mittelalters aus Handschriften und Drucken*, Hildesheim (1969) 879 (α' έκδ. 1873).
- Λ. Λ. Λουϊζίδη, *Dies Irae*, Πλάτων τεύχ. Α', 'Αθήναι 1954, σσ. 98-107.
- Θ. Παπαδοπούλου, «'Ο Λατινικός ύμνος "Dies Irae" και αι μεταφράσεις του εις τήν 'Ελληνικήν», 'Αθήναι (1963) άνατ. *Κείμενα και Μελέται Νεοελληνικής Φιλολογίας*, 14, 5-18.
- F.J.E. Raby, *A history of Christian-Latin Poetry, from the beginnings to the close of the middle ages*, Oxford (1927) σσ. 443-452.
- H.A. Daniel, *Thesaurus Hymnologicus*, Lipsiae (1841-1856) τ. 2, 103.
- F.J. Mone, *Lateinische Hymnen des Mittelalters*, Freiburg (1853-1855) τ. 1, 408.
- R.C. Trench, *Sacred Latin Poetry, chiefly Lyrical*, 2d ed. London and Cambridge (1864), σ. 297.
- Ph. Wackernagel, «Das Deutsche Kirchenlied», etc. τ. 1 (*Latins Hymns.*), Leipzig (1864), 137.

Ὁρῶς κῆρα, κῆρα κείνη
τὸ πᾶν κρίει χαποτίει
ὡς Δαβὶδ Κυβύλλα κρίει.

Πόσος τρώμος εἰσβολόσεται
ὅταν ὁ κριτὴς εἰσδέχεται
σῆρας τὰ πάντα χαπακρινεται.

Φωνὴ σάλπιγγος εἰσαρμῆν
ἀνά τὰ φούς ἠχομηῆν
πρὸ θρόνου πάντας ἀρμῆν

Τρέμη θάνατος χαί φύσις
ὡς ἀνάσσει εἰδῆσι
πῶς κριτὴ ἀπολόμῃσι.

Σερραμῆν βίβλος φέρεται
ἐν ᾧ ἀπάντα σωσέχεται
ὡδὴν πᾶνκωμος διχάζεται.

Ὁ κριτὴς οὖν χαποτιμῆνος
τὰ χαρμῆτα μὴ φαερῶμῆνος
οὐδ' ἐν ἀδικίῳ λειπόμῆνος.

Τί μὴ τάλας ἀμῆνω
σωσῆσθαι τίνα εἰρήσῃς
μῶλις δίκαιοι ἀσφαλίσω

Φοδερῶν ἀνάξ σελινόπιθος
δωρεάν ζωτῆς χαρσότηθος
σωσῶμε πηρὰ πρῶότηθος.

Εὐσεβὴς Ἰησοῦ ἀνάμνησθαι
ὁδοῦ σου ἀτίου με κρῆπῆσθαι
ἠμῶς κείνη μῆ με ἀπολύσθαι

Ζητώω ἐμε χαμῶδυ καθ' ἡμῆνος
σαρρῶθεις χαμὲ λυτρῶμῆνος
χαπὸς φροῦδος μὴ λερῶμῆνος.

Καθὼς μεγαλλῶ 121.

Κριτὴς δίκαιος τιμωρίας,
δὸς τὸ δῶρον ἀνεσίας
πρὸ κῆρας δικαιοκρυσίας.

Ὡς ἴσχος ὅστις ἦν
ἐπὶ αἰτίας ἐρμωρῶν
συχαίρησι θεῶ μῆνα.

Ὅς Μαργαρίτη ἀπολύθη,
τῶ ληστῆ τῷ ἑπικουρῶθες,
ἐμῶι τε ἱππῶν ὀλυπρῶθες

Ἡ βρῆμῶν οὐκ ἐστὶ ἀξία,
τῇ δὲ σου ἀγαδοποιία
μῆ με χαύσῃς εἰς πυρεία

Μεταξὺ πρῶτων θεῶν
ἀπὸ ἐρμῶν οὐβαλέτω
ἐν δόξῳ με πρῶσθεται.

Ἀνασκῶν χαρτῆραμῆνον
ἐν πυρὶ τῶν φλογομῆνων
χαλῶ ἐμὲ ὀλυμῆνον.

Ὡς ἰκέτης κεκλιμῆνος,
τῇ χαρδία τετραμῆνος,
τομῶς τέλους κηδομῆνος.

Δακρυαίδες ἠμῶς ἀλῆς
πᾶς ἐμείρεται ἐξ αἰθάλης
χαί πᾶς ἴσχος κριτέως.

Τὰ δὲ γῶν θεὸς φειδέων
ὀυσεβὴς Ἰησοῦ κύριε
δὸς ἐκέῖνω ἀνάπασθαι. ἀμῆν.